

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี ศึกษา ค้นคว้าเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551
2. การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551
3. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ยุทธศาสตร์สังคมแห่งชาติ
6. หลักการสำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
7. ข้อมูลชุมชนลุ่มแม่น้ำงาว จังหวัดลำปาง
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หลักสูตรหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

วิสัยทัศน์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติ ที่จำเป็นต่อการศึกษาคือ การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ

หลักการ

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1. เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มีจุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล
2. เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค และมีคุณภาพ
3. เป็นหลักสูตรการศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น
4. เป็นหลักสูตรการศึกษาที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระการเรียนรู้ เวลาและการจัดการเรียนรู้
5. เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
6. เป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

จุดหมาย

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดเป็นจุดหมายเพื่อให้เกิดกับผู้เรียน เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. มีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต
3. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย
4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
5. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มีวัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเองเพื่อแลกเปลี่ยน

ข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้ง การเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ การเลือกรับหรือไม่รับข้อมูลข่าวสาร ด้วยหลักเหตุผลและความถูกต้อง ตลอดจนการเลือกใช้วิธีการสื่อสาร ที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึง ผลกระทบที่มีต่อตนเองและสังคม

2. ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิด อย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ หรือสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

3. ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ เข้าใจ ความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม แสวงหาความรู้ ประยุกต์ความรู้ มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่ เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม

4. ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การทำงาน และการอยู่ ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความ ขัดแย้งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อม และการรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

5. ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือก และใช้ เทคโนโลยีด้าน ต่าง ๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ในด้านการเรียนรู้ การ สื่อสาร การทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้อง เหมาะสม และมีคุณธรรม

คุณลักษณะอันพึงประสงค์

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนี้

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน
7. รักความเป็นไทย

8. มีจิตสาธารณะ

นอกจากนี้ สถานศึกษาสามารถกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์เพิ่มเติมให้สอดคล้องตามบริบทและจุดเน้นของตนเอง

มาตรฐานการเรียนรู้

การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความสมดุล ต้องคำนึงถึงหลักพัฒนาการทางสมองและพหุปัญญาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงกำหนดให้ผู้เรียนเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังนี้

1. ภาษาไทย
2. คณิตศาสตร์
3. วิทยาศาสตร์
4. สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
5. สุขศึกษาและพลศึกษา
6. ศิลปะ
7. การงานอาชีพและเทคโนโลยี
8. ภาษาต่างประเทศ

ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานการเรียนรู้ระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้ ปฏิบัติได้ มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้มาตรฐานการเรียนรู้ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ เพราะมาตรฐานการเรียนรู้จะสะท้อนให้ทราบว่าต้องการอะไร จะสอนอย่างไร และประเมินอย่างไร รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษาโดยใช้ระบบการประเมินคุณภาพภายในและการประเมินคุณภาพภายนอก ซึ่งรวมถึงการทดสอบระดับเขตพื้นที่การศึกษา และการทดสอบระดับชาติ ระบบการตรวจสอบเพื่อประกันคุณภาพดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสะท้อนภาพการจัดการศึกษาว่าสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่มาตรฐานการเรียนรู้กำหนดเพียงใด

ตัวชี้วัด

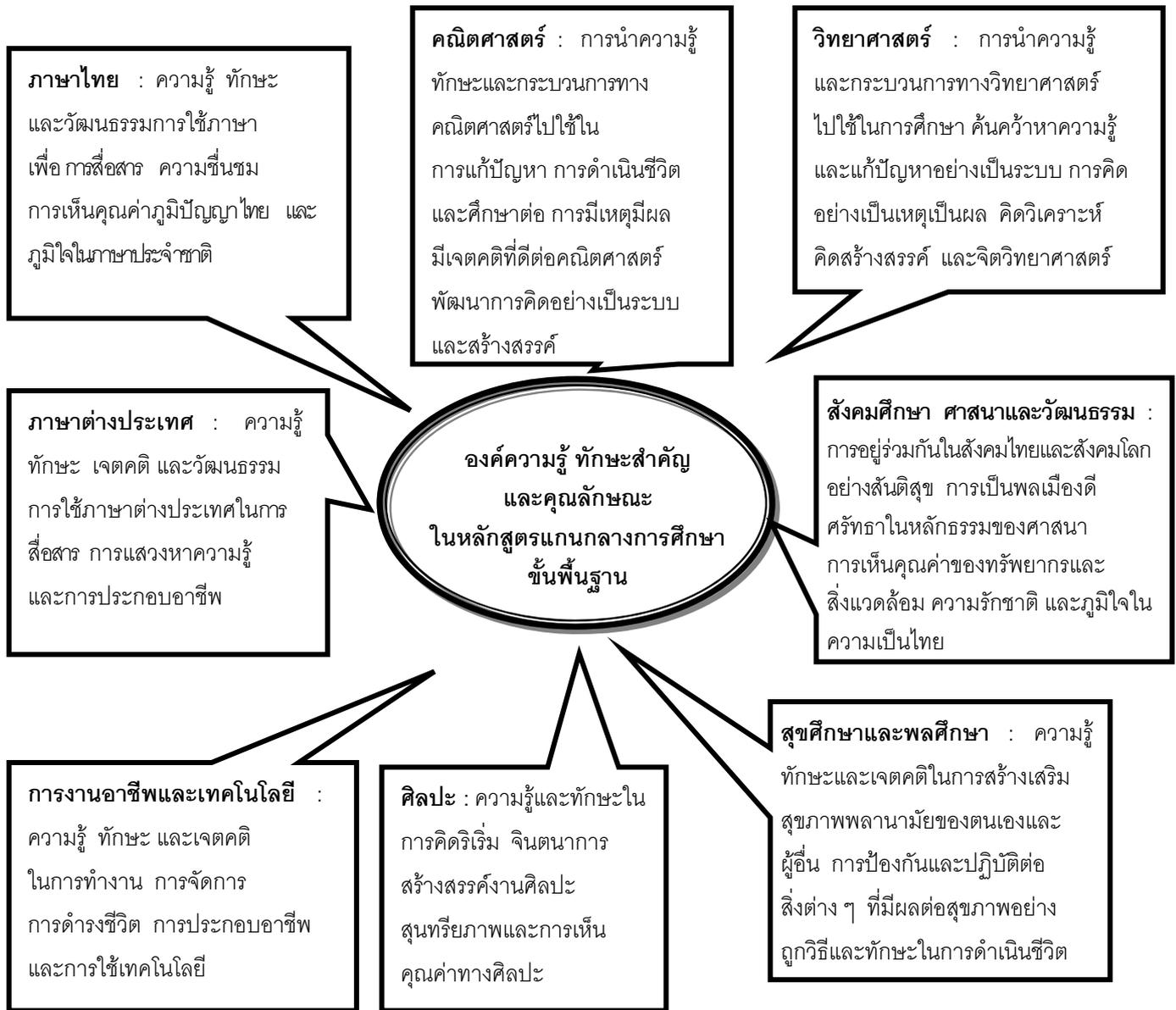
ตัวชี้วัดระบุสิ่งที่นักเรียนพึงรู้และปฏิบัติได้ รวมทั้งคุณลักษณะของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น ซึ่งสะท้อนถึงมาตรฐานการเรียนรู้ มีความเฉพาะเจาะจงและมีความเป็นรูปธรรม นำไปใช้ในการกำหนดเนื้อหา จัดทำหน่วยการเรียนรู้ จัดการเรียนการสอน และเป็นเกณฑ์สำคัญสำหรับการวัดประเมินผลเพื่อตรวจสอบคุณภาพผู้เรียน

1. ตัวชี้วัดชั้นปี เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนแต่ละชั้นปีในระดับการศึกษาภาคบังคับ (ประถมศึกษาปีที่ 1 – มัธยมศึกษาปีที่ 3)

2. ตัวชี้วัดช่วงชั้น เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6)

สาระการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้ ประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้ และ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ซึ่งกำหนดให้ผู้เรียนทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจำเป็นต้องเรียนรู้ โดยแบ่งเป็น 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังนี้

การเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐาน พุทธศักราช 2551

สังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจ ว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างไร ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคล และการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด นอกจากนี้ ยังช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงการพัฒนา เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ ทำให้เกิดความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของ ประเทศชาติ และสังคมโลก

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กัน และมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย เพื่อช่วยให้สามารถปรับตนเองกับ บริบทสภาพแวดล้อม เป็นพลเมืองดี มีความรับผิดชอบ มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และค่านิยมที่ เหมาะสม โดยได้กำหนดสาระต่างๆไว้ ดังนี้

- **ศาสนา ศิลปกรรมและจริยธรรม** แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการ พัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเอง อยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

- **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต** ระบบการเมืองการปกครองในสังคม ปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและ ความสำคัญ การเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลุกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพการ ดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

- **เศรษฐศาสตร์** การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

- **ประวัติศาสตร์** เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในอดีต ความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก

● **ภูมิศาสตร์** ลักษณะของโลกทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากร และภูมิอากาศของประเทศไทย และภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

สาระและมาตรฐานการเรียนรู้

สาระที่ 1 ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

มาตรฐาน ศ 1.1 รู้และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสนา หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจ ตระหนักและปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดี และธำรงรักษาพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

มาตรฐาน ศ 2.1 เข้าใจและปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดี มีค่านิยมที่ดีงาม และธำรงรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทย และ สังคมโลกอย่างสันติสุข

มาตรฐาน ศ 2.2 เข้าใจระบบการเมืองการปกครองในสังคมปัจจุบัน ยึดมั่น ศรัทธา และธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

มาตรฐาน ศ.3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ

มาตรฐาน ศ.3.2 เข้าใจระบบ และสถาบันทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และความจำเป็นของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

มาตรฐาน ศ 4.1 เข้าใจความหมาย ความสำคัญของเวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ

- มาตรฐาน ส 4.2 เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ในด้านความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง ตระหนักถึงความสำคัญและสามารถ วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น
- มาตรฐาน ส 4.3 เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

- มาตรฐาน ส 5.1 เข้าใจลักษณะของโลกทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งซึ่งมีผล ต่อกันและกันในระบบของธรรมชาติ ใช้แผนที่และเครื่องมือทาง ภูมิศาสตร์ ในการค้นหาวิเคราะห์ สรุปล และใช้ข้อมูลภูมิสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ
- มาตรฐาน ส 5.2 เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ ก่อให้เกิด
- การสร้างสรรค์วัฒนธรรม มีจิตสำนึก และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องท้องถิ่น

ในบรรดาการพัฒนาหลักสูตรทั้งหลาย การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีกระบวนการ สอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาหลักสูตรที่สุด วิธีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นมีลักษณะ และ ขั้นตอนเช่นเดียวกับการพัฒนาหลักสูตรทั่วไป เพียงแต่ละขั้นตอนมีบุคลากรในท้องถิ่นเป็น ผู้ดำเนินการ และใช้สภาพพื้นฐานด้านต่างๆในท้องถิ่นนั้นๆเป็นข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่น ดังนั้นวิธีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีขั้นตอนต่างๆดังนี้ (ดวงจันทร์ เดี่ยววิไล, 2547, หน้า 187)

1. สำรวจความต้องการของท้องถิ่น (สังคม) โดยอาศัยข้อมูลที่บุคลากรในท้องถิ่นสำรวจ และกลั่นกรอง
2. กำหนดจุดประสงค์ ตัดสินใจโดยบุคลากรในท้องถิ่น
3. กำหนดสาระการเรียนรู้ ตัดสินใจโดยบุคลากรในท้องถิ่น
4. กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนและสื่อการสอน ตัดสินใจโดยบุคลากรในท้องถิ่น
5. กำหนดแนวการประเมินผลการเรียนการสอน ตัดสินใจโดยบุคลากรในท้องถิ่น

ดังนั้นกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นก็มีขั้นตอนหลักๆ เหมือนการพัฒนาหลักสูตรต่างๆ ดังนี้

1. สำรวจความต้องการของผู้เรียนและสังคม
2. กำหนดจุดหมาย
3. กำหนดสาระการเรียนรู้
4. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้(รวมถึงการประเมินด้วย)
5. การประเมินผลการใช้หลักสูตร
6. ปรับปรุงหลักสูตร

แม้ว่าหลักสูตรทุกระดับจะใช้กระบวนการและขั้นตอนเดียวกันในการพัฒนาหลักสูตร แต่ด้วยความที่สเกลขนาดของคน พื้นที่ หลักสูตร ของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นเล็กกว่าหลักสูตรระดับชาติ ดังนั้น ผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรในแต่ละขั้นตอนมีโอกาสเข้าด้วยกัน อยู่ในถิ่นที่อยู่อาศัยเดียวกัน กล่าวคือทุกคนในท้องถิ่นชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นทุกขั้นตอนใกล้ชิดกว่า มองเห็นภาพของหลักสูตรชัดกว่าตั้งแต่ต้น ดังนั้นจึงมีโอกาสมองเห็นผลการใช้หลักสูตรท้องถิ่น ได้ชัดเจนกว่าระดับชาติ สภาพเช่นนี้ทำให้หลักสูตรระดับท้องถิ่นมีโอกาสที่จะเป็นเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพในการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ภูมิปัญญา” เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักศึกษามานานแล้ว ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาไทย” มีผู้สนใจพูดถึงกันมากขึ้นเมื่อทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคเอกชน การเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านและทำให้เข้าใจภาพรวมวัฒนธรรมของชาติได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (กรมวิชาการ 2539 : 3) หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิตโดยได้รับการถ่ายทอด และกลั่นกรองเป็นระยะเวลาชยาวนาน เป็นความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์ที่สืบทอดกันมา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างและลึก ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะที่เชื่อมโยงกันหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงไปหมด

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (กรมวิชาการ 2539 : 3 - 4) แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น
2. ความรู้ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่าง ๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจน ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ และโบราณอูบาย ฯลฯ
3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น
4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะ ทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง

ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวันและลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ทั้งสามลักษณะนี้คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (กรมวิชาการ 2539 : 5) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้คือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่ นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม จึงประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคลนั้นหรือของกลุ่มนั่นเอง ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิด

ประสบการณ์ของผู้อื่น หรือกลุ่มอื่น ส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตนเอง หรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น

เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ในมติชนสุดสัปดาห์ ฉบับที่ 19,991 วันที่ 17 สิงหาคม 2542 ดังนี้

กระแส “ภูมิปัญญา” เกิดขึ้นมากกว่าสิบปีแล้ว ปัญหาอยู่ที่ว่าระบบการศึกษาไทยยังเอาตัวเองเป็นตัวตั้งตลอดเวลา ยังมีแต่วิธีเดียวคือ การเผชิญผู้นำชาวบ้าน ผู้นำทางปัญญาเข้าไปช่วยสอนในโรงเรียน ยังหมายถึงการร่างหลักสูตรให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องท้องถิ่น แต่ก็เรียนในห้องเรียน และท่องจำต่อไป ลดประวัติศาสตร์อเมริกา ยุโรป มาเรียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หัวใจของภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเข้าไม่ถึง ยังสามารถจับได้ว่า สิ่งที่เรียกกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ไม่ใช่การปลูกต้นไม้พื้นบ้าน ไม่สามารถในการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง การเรียนรู้แบบชาวบ้านที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านอยู่ที่การสร้างความปลอดภัยทางปัญญา เป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วน เรียนรู้แบบองค์รวม แบบบูรณาการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิต พอเพียงทางปัญญาหมายความว่า สามารถพึ่งพาตนเองได้สามารถตัดสินใจได้ สามารถเลือกทางชีวิตของตนเองได้ มีความมั่นใจในชีวิต มีความภาคภูมิใจในตัวเอง ไม่ว่าจะเข้าเมืองหรืออยู่บ้านนอกก็ไม่เห็นแปลก เพราะเป็นตัวของตัวเอง

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา นักบริหาร หรือพวกที่เรียกตัวเองว่านักพัฒนา มองชาวบ้านว่าเป็นพวกที่น่าสงสาร ต่ำต้อย ยังไม่พัฒนา ได้โหมการพัฒนาไปสู่ชนบทเป็นการใหญ่ ด้วยความมุ่งมั่นอันแรงกล้าตามอุดมการณ์ และความรู้ที่ร่ำเรียนมาจากประเทศตะวันตกในรูปแบบของโครงการต่าง ๆ และด้วยเงินงบประมาณของรัฐจำนวนมหาศาล ที่เน้นการใช้วิทยากรหรือเทคโนโลยีแผนใหม่ โดยขาดการเชื่อมโยงเทคโนโลยีแผนเก่าที่มีมาแต่อดีต ขาดการปรับปรนที่เหมาะสม เป็นผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเกินไป จนไม่สามารถปรับตัวได้อย่างมีความสุข เหมือนในอดีตที่ค่อย ๆ สืบทอดเชื่อมโยงภูมิปัญญาต่อ ๆ กันมาโดยตลอด การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันทำให้ชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง เริ่มขาดความภาคภูมิใจในรากเหง้าพื้นเพของตัวเอง ขาดความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ความเป็นอิสระมีน้อยลง ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง เริ่มไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตเอง เนื่องจากถูกรอบงำ สังการ ตัดสินใจแทนโดยคนนอกเสียส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อชาวบ้านจะลงมือปลูกพืช ต้องไปถามคนอื่นที่เป็นคนนอกว่า ควรจะเลือกพันธุ์อะไร ปลูกหรือดูแลอย่างไร ขายอย่างไร และในที่สุดก็จะถูกแนะนำให้ปลูกอย่างเดียวตามความต้องการของเขา(ตลาด) เช่น มันสำปะหลัง ปอ เป็นต้น ตามที่เขาแนะนำ แล้วใส่ปุ๋ย ใช้จ่ายปราบศัตรูพืชตามที่เขาแนะนำ และสุดท้ายก็ต้อง ขายตามตลาดที่เขาแนะนำ (กตราดา) อีกผลก็คือ ขายได้เงินน้อย เกิดหนี้สินได้ไม่คุ้มเสีย ทำให้คนอื่นเป็นคนนอก (นายทุน) รวย ส่วนตัวเอง (ชาวบ้าน) ยิ่งจนลง แลเมในที่สุดต้องขายที่นาหมดเพื่อใช้หนี้สิน และจากการปลูกพืชอย่างเดียว

จำเป็นต้องหักล้างทางพง ทำลายสภาพแวดล้อมอันอุดมสมบูรณ์ลงไปอย่างน่าเสียดายอีกต่างหาก นี้กล่าวถึงเพียงกรณีตัวอย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งจริงยังมีกรณีตัวอย่างมีมากมาย สภาพเช่นนี้ถือว่าเริ่มสูญเสียภูมิปัญญาของชาวบ้านไป ซึ่งจะเป็นอันตรายต่ออนาคตของชาวบ้านเอง และของชาติโดยส่วนรวมในที่สุดโดยที่ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นบุคคลที่เป็นผลึกของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เราจึงจำเป็นต้องทำความรู้จักกับปราชญ์ชาวบ้าน ลักษณะที่สอดคล้องกันของท่านเหล่านี้ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นคุณสมบัติของปราชญ์ชาวบ้าน มีดังนี้

1. มีระดับการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สูงนัก
2. มีการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต
3. มีความกล้าหาญในการทำสิ่งที่ไม่ใช่กระแสหลักมีความคิดเป็นของตัวเอง
4. มีความสามารถในการชี้นำตัวเองได้ และในระยะหนึ่งก็มีความสามารถในการนำ
5. อื่นให้ปฏิบัติตามแนวคิดของตน
6. มีการถ่ายทอดข้อมูลกับสังคมภายนอก
7. มีความสามารถในการสื่อสาร

อยู่ในท้องถิ่นเป็นเวลานาน พอที่จะเข้าใจท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งข้อเด่นและข้อจำกัด (ดวงจันทร์ เดียววิไล 2544 : 71 - 74 85-86)

ภูมิปัญญาด้านสถานที่และภูมิภาค

ภูมิปัญญาด้านสถานที่และภูมิภาคของบรรพชนท้องถิ่นมีปรากฏในภูมินามท้องถิ่นหรือชื่อบ้านนามเมือง เป็นดังกระจกเงาสะท้อนให้เห็นความรู้ ความคิด ทักษะและเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นได้มากมายไม่แพ้ผลงานวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการศึกษาภูมิประวัติของถิ่นฐานต่างๆ ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักษรศาสตร์ วิถีชีวิต ความเชื่อ และวัฒนธรรมของคนในชุมชน อาจารย์สุริรัตน์ หาญคำ ได้ทำการค้นคว้ารวบรวมภูมินามท้องถิ่นจังหวัดลำปางในช่วงปีพ.ศ.2534-2535 ได้แบ่งลักษณะที่มา ของภูมินามลำปางไว้ 5 ประเภท คือ การตั้งภูมินามตามตำนานและเรื่องเล่าประจำถิ่น ภูมินามตั้งตามลักษณะพิเศษ ภูมินามตั้งตามนามเดิมของชุมชนของชุมชนก่อนการย้ายถิ่นฐาน ภูมินามตั้งตามร่องรอยโบราณสถานที่ยังคงปรากฏอยู่ และภูมินามตั้งตามลักษณะภูมิประเทศ การศึกษาภูมินามท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่ควรให้ความสนใจศึกษารวบรวมไว้เพื่อดำรงภูมิปัญญาของบรรพชนในท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไปและเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับศึกษาให้ลึกซึ้งและกว้างขวางต่อไป อาจารย์ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร ราชบัณฑิต ประเภท สังคมศาสตร์ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมืองได้เขียนเกี่ยวกับความสำคัญของสถานที่และภูมิภาคไว้ใน จดหมายข่าวของราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ 6 ฉบับที่ 59, เมษายน 2539 (<http://www.royin.go.th/TH/knowledge/detail.php?ID=1020>) ว่าชีวิตมนุษย์มีความผูกพันอยู่กับถิ่น

ที่อยู่ เรามีที่มาจากที่ใดที่หนึ่ง แห่งใดแห่งหนึ่ง คนเราอยู่เป็นที่ เราปกป้องและหวงแหนถิ่นที่อยู่อัน เป็นบ้านเกิดของเรา ความสำนึกเกี่ยวกับตัวเราผูกพันอยู่กับสถานที่ (place) "เราเป็นใคร" กับ "เรามา จากไหน" แยกกันไม่ออก สถานที่เป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น และคนที่รับรู้เชิงภูมิศาสตร์ต้องเข้าใจ ที่มาพัฒนาการ และความหมายของสถานที่หรือเทศะ สถานที่จัดเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของผิวโลก อันมีขนาดใหญ่อเล็กแตกต่างกันไป แต่ทุกขนาดต่างก็มีความหมายต่อมนุษย์ สถานที่อาจมี ความหมายตั้งแต่ทวีป เกาะ ประเทศ ภูมิภาค รัฐ เมือง ละแวก หมู่บ้าน ชนบท หรือถิ่นไร่ที่อยู่ โดยทั่วไปมีชื่อเฉพาะตัวภูมินาม (place name) และมีอาณาบริเวณ มีอาณาเขต สถานที่แต่ละแห่งมี คุณสมบัติโดดเด่นทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้อันเป็นสื่อทำให้สถานที่หนึ่งแตกต่างจากอีก ที่หนึ่ง คุณสมบัติดังกล่าวเกิดจากปัจจัยทางด้านกายภาพและปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม คุณสมบัติ ทางด้านกายภาพของสถานที่ประกอบด้วย ภูมิอากาศ ซึ่งเกิดจากตัวร่วมของอุณหภูมิ ปริมาณฝน ความชื้น การระเหย ฯลฯ ภูมิประเทศอันหมายถึงเป็นภูเขา ที่ราบ ที่ราบสูง หรือลุ่มน้ำ ลักษณะผิว ดินอันราบเรียบ ขรุขระ สูง ๆ ต่ำ ๆ ระบบอุทก พืชพรรณ อันปกคลุมดิน ตลอดจนสรรพสัตว์อันมี ชีวิตอยู่ในภูมิประเทศดังกล่าว ส่วนองค์ประกอบทางด้านวัฒนธรรมของสถานที่ประกอบด้วย จำนวนประชากรและความหนาแน่นและการกระจายตัวตลอดจนชาติพันธุ์ของกลุ่มชนเหล่านั้น ภาษา ศาสนา ระบบความเชื่อ ระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางด้าน เทคโนโลยีและคุณภาพชีวิต เป็นต้น

สถานที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เมื่อกระบวนการทางด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรม แสดงออกซึ่งความเปลี่ยนแปลง สถานที่บนผิวโลกน้อยแห่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดผลตามมานานาประการ ในขณะที่จำนวนประชากรในพื้นที่ได้เปลี่ยนไป ความรู้ อุดมการณ์ ค่านิยม ทรัพยากร และเทคโนโลยีได้เปลี่ยนแปลง คนเราได้ตัดสินใจเปลี่ยนรูปแบบ การใช้ที่ดิน การจัดระบบสังคม และวิธีการอันแสดงความสัมพันธ์กับบริเวณทั้งใกล้และไกล ออกไป กระบวนการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดสถานที่ใหม่ ส่วนสถานที่เดิมได้จัดรูปแบบใหม่และเกิด การขยายตัว ในขณะที่สถานที่บางแห่งกลับเสื่อมโทรมไป บางแห่งก็สาบสูญไป สถานที่จึงเปลี่ยน ทั้งขนาด ความซับซ้อน และความสำคัญ ในขณะที่โครงข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ก็ได้ เปลี่ยนไปในลักษณะต่าง ๆ กัน การเพิ่มประชากร การเกิดใหม่หรือการล่มสลายของอาณาจักร การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศและระบบกายภาพอื่น ๆ ตลอดจนการทำสงคราม เกิดข้าวยากหมาก แพง การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการก่อสร้างคมนาคมและการสื่อสาร ต่างเคยมีผลกระทบ ต่อสถานที่มาากต่อมากแล้ว สถานที่จึงเปลี่ยนแปลงอย่างน่าพิศวงจากเหตุการณ์ต่าง ๆ การรับรู้ เกี่ยวกับสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงของสถานที่ที่ผ่านมา อาจช่วยให้มนุษย์เราเข้าใจถึงความ จำเป็นต่าง ๆ ในเรื่องการตัดสินใจเกี่ยวกับว่าจะกำหนดทำเลกิจกรรมตรงไหน การใช้ สภาพแวดล้อมทางกายภาพอย่างชาญฉลาด ไม่ว่าจะเป็นลักษณะดิน แหล่งน้ำ หรือ

พีชพรรณ การทราบบองค์ประกอบทางด้านกายภาพและด้านวัฒนธรรมของสถานที่ย่อมมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของคนว่าเขาเป็นใคร เนื่องจากคุณลักษณะหรือเอกลักษณ์ย่อมผูกพันอย่างซับซ้อนอยู่กับสถานที่เอกลักษณ์ส่วนตัวหรือส่วนรวม และคุณลักษณะประจำชาติมีรากเหง้ามาจากภูมินาม และผูกพันอยู่กับสถานที่ การรู้เกี่ยวกับภูมินามทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องท้องถิ่น เรื่องระดับโลก ต่างก็ถูกผนวกเข้าไปในจินตภาพทางสมอง (mental map) ของคนเรา หากเราเข้าใจในสถานที่หนึ่งว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น จะช่วยให้เขาผู้นั้นสำนึกในค่าของเอกลักษณ์เหล่านั้น จะช่วยให้เข้าใจและซาบซึ้งในเรื่องความแตกต่างและความคล้ายคลึงหรือความเหมือนของสถานที่ ของชุมชนของประเทศ และของโลกใบนี้

ภูมิภาค (region) จึงเป็นแนวความคิดที่ใช้ในการระบุ กำหนด และจัดระบบพื้นที่บนผิวโลก เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน ภูมิภาคหนึ่ง ๆ มีคุณสมบัติประการหนึ่งซึ่งใช้เป็นเครื่องวัดความกลมกลืนและความโดดเด่นอันทำให้ภูมิภาคไม่เหมือนกันเปรียบประดุจโลกซ้อนโลกอยู่ ภูมิภาคก็เช่นกันนำมาใช้เพื่อจัดระบบผิวโลกว่าประกอบด้วยคุณสมบัติทางด้านกายภาพและวัฒนธรรมอย่างไรก็บ้าง ผลก็คือภูมิภาคเป็นสื่อที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากเกณฑ์ต่าง ๆ ขนาดของภูมิภาคจะแตกต่างกันไปตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับโลก ภูมิภาคอาจซ้อนกันหรือแยกกันเด็ดขาด อาจแบ่งภูมิภาคได้ทั้งโลก หรือแบ่งได้เป็นบางส่วน ภูมิภาคอาจซ้อนกันอยู่เป็นลำดับขั้น จนเกิดเป็นโมเสกหลายระดับ การเข้าใจแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิภาคและกระบวนการสร้างภูมิภาคจึงเป็นการรับรู้เบื้องต้นเชิงภูมิศาสตร์ การเข้าใจธรรมชาติของภูมิภาคต้องอาศัยการเข้าถึงแบบยืดหยุ่น เกณฑ์อันนำมาใช้กำหนดและสร้างภูมิภาคอาจมีความแน่นอนเชิงพื้นที่ เช่น ชายฝั่งทะเล หรืออาณาเขตประเทศ หรือไร่ขอบเขต ดังเช่นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มคนอันจงรักภักดีต่อทีมกีฬาชนิดหนึ่ง หรือการกำหนดเขตตลาดเพื่อวางจำหน่ายแผ่นเสียงชนิดหนึ่ง ภูมิภาคอาจมีขนาดเล็กเท่าละแวก หรือมีขนาดใหญ่หลายพันตารางกิโลเมตร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการสร้างภูมิภาคนั่นเอง การรับรู้หรือสัญชาตญาณ (perception) เกี่ยวกับสถานที่และภูมิภาคย่อมแตกต่างกันไป ธรรมชาติที่มีต่อสถานที่หนึ่งภูมิภาคหนึ่งคือการตีความหมายของสถานที่นั้นในแง่ทำเลที่ตั้ง ขอบเขต คุณลักษณะ และความหมายอันมีอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมและประสบการณ์ของผู้คน มีการพูดกันว่าไม่มีข้อเท็จจริงมีแต่สัญชาตญาณในทางภูมิศาสตร์ เมื่อกล่าวถึงสถานที่หนึ่ง สถานที่หนึ่งจึงหมายถึงส่วนผสมของอาณาจักรแห่งความจริงผสมกับวัตถุวิสัยและอัตวิสัยของผู้คน ด้วยเหตุนี้เองผู้รับรู้ว่าวสารเชิงภูมิศาสตร์ต้องเข้าใจภูมิภาคทั้ง 2 แบบ คือแบบที่เป็นจริงและที่ควรจะเป็นลำพังชีวิตของคนเรามีอัตชีวประวัติและประสบการณ์ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากจินตภาพทางสมอง จินตภาพเกี่ยวกับโลกอาจเปลี่ยนแปลงแต่ละวันและจากประสบการณ์หนึ่งไปสู่อีกประสบการณ์หนึ่ง ผลก็คือคนเราได้ปรุงแต่งสถานที่และภูมิภาคด้วยความหมายอันแตกต่างกันไป ในการอธิบายความเชื่อและการกระทำของตน คนเรามักอ้างถึง อายุ เพศ ชนชั้น ภาษา เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา แต่ในบางครั้งก็

เอาค่านิยมร่วมมาอ้างบ้าง ความเชื่อและค่านิยมร่วมเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นว่า คนเราได้ยึดเอา คุณสมบัติของกลุ่มอยู่บ้าง ค่านิยมของกลุ่มโดยทั่วไปมีความซับซ้อน สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพล ต่อสัญชาตญาณของบุคคลว่าเข้าใจตนเองและกลุ่มอื่นอย่างไร นั่นคือมีสัญชาตญาณอย่างไรต่อพื้นที่อื่น ภูมิภาคอื่น

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง โดยอาจารย์ชุตติมา คำบุญชู ดำเนินการ ชุดโครงการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดลำปาง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นรวมทั้งเป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนเชื่อมโยงความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่น เชื่อมโยง ปัญหาปัจจุบันกับความเป็นมาของท้องถิ่นให้รู้ที่มาที่ไปของตนเอง เกิดความสำนึกในตนเองและคุณค่าทางสังคมวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น เพราะเรื่องราวความเป็นมาของผู้คนในสังคมท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ซึ่งอาจจะมี ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ศาสนา ความเชื่อ ความคิด มีวิวัฒนาการของแต่ละสังคมท้องถิ่นมาอย่างยาวนานนั้นได้หล่อหลอมให้เกิด สำนึก ร่วมกันขึ้นเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน มีอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีของสังคมท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คนที่มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกัน ในกระแสของการรับอิทธิพลทาง วัฒนธรรมผ่านสื่อต่าง ๆ ในยุคโลกาภิวัตน์ หากขาดการศึกษาและ สืบทอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไปสู่เยาวชนแล้วประวัติศาสตร์เรื่องราว และวิถีวัฒนธรรมอันมีคุณค่าก็จะถูกลืมและเลือนหายไป ตามกระแสความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนได้ศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมวัฒนธรรมรับแรงปะทะทางวัฒนธรรม ได้อย่าง มั่นคง กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ผ่านการวิจัย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเยาวชนเป็นการเรียนรู้เรื่องราวของตนเองให้รู้จัก ตนเองและท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิจัยของเยาวชน จึงเป็นการศึกษาความรู้ และสำนึกทางประวัติศาสตร์สร้างอัตลักษณ์และศักดิ์ศรี ความเป็นชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้แล้วการส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังเป็น เครื่องมือสำคัญที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่ากับเยาวชน ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ทำให้ชุมชนท้องถิ่นถูกใช้เป็นที่การเรียนรู้ของโรงเรียนโดยมีชุมชนเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ เป็น การส่งเสริมบทบาทการทำงานร่วมกันของคนรุ่นเก่า เยาวชน นักเรียน ครู โรงเรียน และ ชุมชน ทุกคนในชุมชนเกิดความรักความผูกพันโดยมีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นสาย สัมพันธ์ ระหว่างกัน

ยุทธศาสตร์สังคมแห่งชาติ

รัฐบาลในช่วงปี พ.ศ.2552 มีเจตจำนงและนโยบายในการบริหารประเทศที่ชัดเจน ภายใต้ระยะเวลาอันจำกัด ในอันที่จะนำพาประเทศไปสู่สังคมที่ดิ้งามและอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน เป็นสังคมที่เข้มแข็ง คนในชาติมีความสมานฉันท์อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันบนพื้นฐานคุณธรรม ซึ่งสังคมที่ดิ้งามและอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันนั้นประกอบด้วยหลัก 8 ประการ คือ

1. เป็นสังคมที่มีน้ำใจไม่ทอดทิ้งกัน
2. มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง พออยู่พอกิน พึ่งตนเองได้ เติบโตบนฐานที่แข็งแรงมีคุณภาพและยั่งยืน
3. มีการกระจายและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรม และยั่งยืน
4. มีการเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นคนของทุกคนอย่างเท่าเทียม อันเป็นรากฐานสิทธิมนุษยชน และรากฐานประชาธิปไตยที่จะนำไปสู่ความชื่นชมยินดี ร่วมมือกันสร้างสรรค์ทำความดีอย่างมีพลังและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข
5. มีความเป็นธรรมทางสังคมภายใต้การเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคน รวมถึงความเป็นธรรมทางกฎหมายและเศรษฐกิจ
6. เป็นสังคมที่มีสันติภาพ โดยสนับสนุนให้คนมีสมรรถนะในการแก้ไขความขัดแย้งในทุกระดับด้วยแนวทางสันติวิธี
7. เป็นสังคมที่ผู้คนมีการพัฒนาจิตใจสูงขึ้น เห็นแก่ความสุขและประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
8. เป็นสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นและประชาสังคมมีความเข้มแข็ง อันจะเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาทั้ง 7 ประการ ข้างต้นเกิดขึ้นอย่างบูรณาการ

จากเจตจำนงเพื่อสังคมที่ดิ้งามและอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ดังกล่าว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จึงได้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านสังคม 3 ประการด้วยกันคือ

1. **ยุทธศาสตร์สังคมไทยไม่ทอดทิ้งกัน** โดยสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างประชาชนและองค์กรต่างๆ ในทุกตำบล ในการดูแลผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกทอดทิ้ง ในตำบลของตนเอง โดยในระยะสั้นเพื่อถวายเป็นปฏิบัติบูชาต่อพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสครองราชย์ครบ 60 ปี และเป็นการสร้างพื้นฐานที่ดีต่อการร่วมกันสร้างสังคมเอื้ออาทร คนไทยไม่ทอดทิ้งกัน ในระยะยาว ทั้งยามปกติและเกิดภัยพิบัติ โดยรัฐสนับสนุนให้เกิดระบบสวัสดิการชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง และการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาสังคมที่เข้มแข็ง เป็นต้น

2. ยุทธศาสตร์สังคมเข้มแข็ง โดยส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวขององค์กรชุมชน ประชาสังคมและองค์กรท้องถิ่น เพื่อร่วมคิดร่วมทำ จัดทำแผนเพื่อพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งพึ่งตนเองและจัดการกับปัญหาของตนเองได้ในทุกเรื่อง ทุกระดับ เช่น การช่วยเหลือผู้ถูกทอดทิ้ง การสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบพอเพียง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม สุขภาพชุมชน เป็นต้น

ยุทธศาสตร์สังคมเข้มแข็งจะบรรลุผลได้ นอกจากภาครัฐจะสนับสนุนให้ภาคชุมชน ประชาสังคมและองค์กรท้องถิ่นได้ร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาของตนเองแล้ว ยังจะต้องสนับสนุนให้เกิดพระราชบัญญัติที่จำเป็นต่อการพัฒนาของภาคประชาชน เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมสภาองค์กรชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

3. ยุทธศาสตร์สังคมคุณธรรม โดยทำให้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของผู้คนในสังคม ทำให้ความดีความงามอยู่ทั้งในความรู้สึกรู้สึกคิด และการปฏิบัติเป็นปกติของคนในสังคม ซึ่งข้อเท็จจริงแล้วทั้ง 2 ยุทธศาสตร์ข้างต้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมคุณธรรมนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าทั้ง 3 ประการดังกล่าว เป็นยุทธศาสตร์ร่วมด้านสังคมปกติ ที่เป็นหน้าที่ของทุกองค์กรในประเทศจะต้องร่วมกัน โดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงให้ทุกองค์กรมาทำงานร่วมกัน

นอกจากยุทธศาสตร์หลัก 3 ประการแล้ว ในภาวะที่ประเทศกำลังประสบปัญหาอย่างรอบด้านทั้งภัยธรรมชาติ ปัญหาสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ จึงมีนโยบายเร่งด่วนของกระทรวงอีก 4 ประการ ที่จะต้องเร่งดำเนินการควบคู่กันไป คือ

1. การสร้างสังคมสมานฉันท์ โดยณรงค์สังคมไทยไม่ทอดทิ้งให้ อปต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) และชุมชนทั่วประเทศมาร่วมกันดูแลผู้ด้อยโอกาสในแต่ละตำบล เพื่อเป็นความดีถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามที่ได้กล่าวไว้ในนโยบายหลักข้างต้น ตลอดจนการมีคลินิกยุติธรรมจังหวัด การร่วมสร้างกระบวนการแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี เป็นต้น

2. การร่วมกันฟื้นฟูและพัฒนา 3 จังหวัดภาคใต้ โดยร่วมกับ สอ.บต.(ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้) และหน่วยงานในกระทรวงเพื่อสนับสนุนให้เกิดการจัดทำแผนแม่บทชุมชนขึ้นในแต่ละท้องถิ่น และสนับสนุนให้เกิดการแก้ปัญหาโดยชุมชนเอง โดยรัฐสนับสนุนโครงการที่ประชาชนเป็นเจ้าของและเป็นที่ยอมรับแล้ว เช่น โครงการบ้านมั่นคง เป็นต้น

3. การร่วมฟื้นฟูพัฒนาชุมชนที่ได้รับภัยพิบัติน้ำท่วม ทั้ง 46 จังหวัด เป็นการสนับสนุนให้ชุมชนและท้องถิ่นได้ร่วมกันจัดทำแผนฟื้นฟูหลังน้ำลด โดยกระทรวงและหน่วยงานในสังกัดเป็นผู้สนับสนุนรวมทั้งจัดตั้งศูนย์ประสานงานอาสาสมัครเพื่อสังคมทั้ง 46 จังหวัดขึ้น

4. การสร้างสังคมคุณธรรม เริ่มจากกระทรวงและหน่วยงานในสังกัด โดยตรงค์ให้เป็นหน่วยงานที่ซื่อสัตย์ ใสสะอาด มีจิตอาสาทำความดี ขยายไปสู่การสร้างเครือข่ายอาสาสมัครที่จะทำงานร่วมกับกระทรวงต่อไป

จะเห็นได้ว่าทั้งยุทธศาสตร์หลัก 3 ประการ และนโยบายเร่งด่วน 4 ประการ มีความสอดคล้องและหนุนเสริมซึ่งกันและกัน เพียงแต่นโยบายเร่งด่วนจะยกเอาบางเรื่องที่มีความจำเป็นเร่งด่วนขึ้นมาทำก่อน เพื่อบรรเทาและแก้ปัญหาสำคัญที่มีอยู่ ทั้ง 3 ยุทธศาสตร์หลัก และ 4 นโยบายเร่งด่วน ในแต่ละยุทธศาสตร์ได้กำหนดระยะเวลาดำเนินงานให้เกิดผลภายใน 1 ปีรวมทั้งได้กำหนดจังหวัดภาวะก้าวการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สังคมร่วมกันด้วย (ข่าวการประกาศยุทธศาสตร์สังคมแห่งชาติในเวทีเสวนา “ยุทธศาสตร์สังคมแห่งชาติ” ณ สถานสงเคราะห์เด็กหญิงบ้านราชวิถี เมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน ลงใน นสพ. มติชน ฉบับวันที่ 7 พฤศจิกายน 2549 หน้า 2)

หลักการสำคัญของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเรียนรู้กระบวนการพัฒนาตนเองที่มุ่งไปสู่การระดมความหลากหลายของมนุษย์ทุกคนในสังคม มาร่วมกันกำหนดแนวทางวิถีทางในการพัฒนาสังคม อันจะช่วยประสานความขัดแย้งและช่องว่างที่แตกต่างเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นการกระจายอำนาจในการพัฒนาไปสู่คนทุกคนในสังคมให้เกิดความร่วมมือและร่วมเป็นเจ้าของในสิ่งที่ดำเนินการร่วมกัน รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจะกระจายไปสู่ทุกคนอย่างเท่าเทียมสู่สังคมที่เป็นธรรมและยั่งยืน

หลักการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม วราลักษณ์ ไชยทัต (2544 : 19 – 35) กล่าวว่าการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และมีเป้าหมายสอดคล้องกัน กล่าวคือ กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีเป้าหมายที่การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลในด้านจิตสำนึกอุดมการณ์ ทศนคติ ความตระหนัก ความรู้ และทักษะ ซึ่งเชื่อว่าจะนำไปสู่การรวมพลังศักยภาพ เป็นกลุ่ม เป็นขบวนการในระดับต่าง ๆ จากชุมชนสู่เครือข่ายประชาชนที่เข้มแข็ง ต่อไป

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ควรมีลักษณะ ดังนี้ คือการเรียนรู้ที่สร้างจิตสำนึกทางอุดมการณ์ สำนึกของคุณค่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์และพลังของการรวมกลุ่มพลังชุมชนการเรียนรู้แบบองค์รวมเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน การเรียนรู้ที่ประสานระหว่างการเรียนรู้เชิงประจักษ์ร่วมกับทฤษฎี การเรียนรู้ตรงจากการเห็นของจริงหรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง ให้ผู้เข้าร่วมการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ ใช้กระบวนการกลุ่มที่เน้นความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องเน้นการสร้าง

บรรยากาศการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ จัดวางความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน หลักการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (กรมสุขภาพจิต 2544 : 13)

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory learning) เป็นการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วยหลักการเรียนรู้พื้นฐาน 2 อย่างคือ

1. การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้สอนมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์เดิม มีลักษณะที่สำคัญ 5 ประการ คือ เป็นการเรียนรู้ที่อาศัยประสบการณ์ของผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่องและเป็นการเรียนรู้เชิงรุก (Active learning) คือผู้เรียนต้องทำกิจกรรมตลอดเวลาไม่ได้นั่งฟังการบรรยายอย่างเดียว มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเองและระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน ปฏิสัมพันธ์ที่มีทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความรู้ที่ทุกคนมีอยู่ออกไปอย่างกว้างขวาง อาศัยการสื่อสารทุกรูปแบบเช่น การพูดหรือการเขียน การวาดรูป การแสดงบทบาทสมมติ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนการวิเคราะห์และสังเคราะห์การเรียนรู้

2. การเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม (Group Process Learning) เป็นการเรียนรู้พื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อประกอบไปกับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ กระบวนการกลุ่มจะช่วยทำให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมสูงสุดและทำให้บรรลุงานสูงสุด

หัวใจสำคัญของการเรียนรู้ที่ดี คือ การได้ลงมือทำเอง ได้สัมผัสในสิ่งที่เป็นความสนใจ ใคร่รู้การเรียนรู้ที่ว่า “การเรียนรู้จากประสบการณ์” การวางแผนและออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้ จึงเน้นให้ผู้เข้าร่วมได้เปิดสมอง เปิดใจที่จะเรียนรู้และลงมือทำด้วยการได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ได้วิเคราะห์บทบทจนถึงผลที่เกิดจากประสบการณ์ที่ ผ่านมา ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรให้ผู้เข้าร่วมได้มีบทบาทในการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นตอนวางแผน ขั้นตอนดำเนินการ ขั้นตอนติดตามสนับสนุน และประเมินผลเช่นเดียวกับกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (วาราลักษณ์ ไชยทัฬห 2544 : 34 – 35)

ข้อมูลชุมชนลุ่มแม่น้ำงาว จังหวัดลำปาง

ประวัติความเป็นมาของอำเภองาว

การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของอำเภองาว จากสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ – กรุงเทพฯ และจากการสอบถามข้อมูลของผู้รู้ในท้องถิ่นอำเภองาวร่วมกับครูโรงเรียนประชาจารัฐธรรมคุณซึ่งเป็นนักศึกษาระดับปริญญาโทสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ได้ประวัติความเป็นมาว่า เดิมที่ว่าการอำเภองาว ตั้งอยู่บนเนินสูงเรียกว่า “บ้านดอนไชย” หมู่ที่ 4 ตำบลหลวงเหนือ อำเภองาว จังหวัดลำปาง ปัจจุบันที่ว่าการอำเภองาว ตั้งอยู่ที่บ้านหนองเหียง หมู่ที่ 2

ตำบลนาแก อำเภองาว จังหวัดลำปาง นับได้ว่าเป็นจุดศูนย์กลางการคมนาคมทางภาคเหนือที่สำคัญแห่งหนึ่งกล่าวคือมีทางหลวงสายที่ 1 คือ ถนนพหลโยธินตัดผ่านจากอำเภองาวไปยังจังหวัดลำปาง ไปยังจังหวัดพะเยา และจังหวัดแพร่ มีพื้นที่ 1,815.313 ตารางกิโลเมตร ตามประวัติศาสตร์ไทย อำเภองาว มีเรื่องราวสันนิษฐานเล่าสืบต่อกันมาที่น่าสนใจ คือ เดิมทีอำเภองาวเคยเป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่ง มีเจ้าผู้ครองเมืองมีอำนาจคูเมืองอื่นของไทยในสมัยโบราณ ในปี พ.ศ. 1704-1805 อำเภองาวยังไม่มีนามเรียกอย่างแน่นอน ดินแดนแถบนี้ขึ้นต่อ “อาณาจักรหริภุญไชย” (ซึ่งมีพญาแสนภู เป็นปฐมกษัตริย์ ตั้งอาณาจักรนี้ขึ้น มีเจ้าปกครองสืบต่อกันมาหลายต่อหลายพระองค์กระทั่งถึงพระเจ้าพรหมมหาราช ประสูติประมาณ พ.ศ. 1583) โอรสของพระเจ้าพังคราชพระองค์มีสติปัญญา มีความสามารถกล้าหาญยิ่งชอบเครื่องสรรพยุทธ์และวิทยาการยุทธ์ทั้งปวง เมื่อสิ้นบุญบิดาและพี่ชายคือ เจ้าทุกขจิตกุมารแล้ว ได้ขึ้นเสวยราชย์แห่งราชอาณาจักรโยนกเชียงแสนสืบมาราวปี พ.ศ. 1649 ขณะนั้นพระองค์มีพระชนม์มายุ 66 พรรษาได้กระจายอำนาจและขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ถึงนครหริภุญไชยและเมืองพิษณุโลก ต่อมาพระองค์ทรงสวรรคตในปี พ.ศ. 1659 รวมพระชนม์มายุ 77 พรรษา ปวงเสนาพดุมย์ จึงมีมติพร้อมกันอัญเชิญพระองค์ไชยสิริ โอรสขึ้นครองราชย์แทน ขณะมีพระชนม์มายุ 48 พรรษา สมัยนั้นอาณาจักรโยนกเชียงแสน แบ่งออกเป็น 3 แคว้น คือ นครไชยปราการ (อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน) นครชัยบุรี (อำเภอเชียงแสนในปัจจุบัน) เป็นเมืองเครือประยูรญาติใกล้ชิด พระเจ้าไชยสิริครองราชย์ได้ราว 16 ปี สมัยนั้นอาณาจักรโยนกฯ แบ่งออกเป็น 3 แคว้นก็ถูกเจ้าเสือขวัญฟ้า เจ้าเผ่าไทยเม้าผู้ครองเมืองแสนหวี (พ.ศ.1670-1745) ยกทัพหลวงมารุกราน พระเจ้าไชยสิริเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้เพราะบ้านเมืองเคยอยู่ร่วมเย็นเป็นสุขไม่ได้เตรียมกำลังไพร่พลไว้ป้องกันประเทศมาก่อน จึงส่งข่าวไปยัง 2 นคร ที่เป็นเครือญาติให้เตรียมไพร่ฟ้า เสนาอำมาตย์ให้รวบรวมบรรดาทรัพย์สินเงินทองและเสบียงเท่าที่คนจะสามารถนำติดตัวไปได้ ส่วนที่เหลือสั่งให้เผาทิ้งเสีย แล้วพากันอพยพลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ อาณาจักรโยนกฯจึงเสียแก่เจ้าเสือขวัญฟ้า เมื่อปี พ.ศ. 1702 นั้นเอง พระเจ้าไชยสิริได้เป็นผู้นำคนไทย อพยพลงมาทางใต้ ลูกหลานที่ลงมาได้สร้างเมืองพะเยาขึ้นเป็นที่อยู่แห่งหนึ่งดังกล่าวมาแล้วแต่แรกและได้อพยพลงมาทางใต้ต่อไปยึดลำน้ำแยกอพยพลงมาเป็น 2 สาย คือ ทางลุ่มน้ำยมสายหนึ่งและตามลุ่มน้ำงาวสายหนึ่ง บรรดาคนไทยที่อพยพโดยอาศัยลุ่มแม่น้ำงาวนั้นเริ่มที่จุดน้ำหรือต้นน้ำที่คอยห้วยอู่ม ดอกปากบ่อ (บ้านปากบ่อ หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านร้อง อำเภองาวในปัจจุบัน เดิมบนคอยนี้มีบ่อน้ำพุไหลออกมาอยู่ตลอดปี) คอยผาแดง หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านร้อง คอยบ่อสี่เหลี่ยม หมู่ที่ 5 ตำบลปงเตาและคอยผาไท โดยลำดับดังนี้ นับว่าเป็นนิสัยและจาริตประเพณีดั้งเดิมของคนไทยอย่างหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อไปอยู่ที่ไหนหนใด พอมีความสุขกายสบายใจแล้วต่างพากันปลูกสร้างปูชนียสถานขึ้นไว้ เป็นที่เคารพสักการะทุกแห่ง ดังนั้นคนไทยกลุ่มนี้มีแสนเมืองเป็นหัวหน้า จึงเกณฑ์ชายฉกรรจ์ ปั้นดินเผาอิฐแล้วสร้างวัดวาอารามขึ้น วัดที่สร้างบน

คอยสูง สูงกว่าที่ชาวบ้านอยู่ทั่ว ๆ ไป แม้ปัจจุบันวัดทางภาคเหนือเราจะเห็นสร้างกันอยู่บนคอยเป็นส่วนมา ก พ่อเมืองแสนเมืองก็ยึดประเพณีอันดั่งมานี้ จึงสร้างวัดขึ้นที่บนคอยใกล้เคียงคุ้มหลวงให้นามวัดนี้ว่า “วัดพระธาตุตุงคำ” (ธาตุเจดีย์ ตุง-ชง, คำ-ทอง หมายถึงวัดที่มีเจดีย์ปักธงไว้บนยอด) เมื่อวัดสร้างเสร็จแล้วพ่อเมืองได้ไปนิมนต์พระสงฆ์จากเมืองพะเยามาอยู่จำพรรษา ถึงวันพระวันศีลวันเทศกาลล้านเมือง ก็ชักชวนชาวบ้านออกไปวัดชาวพุทธที่ได้สืบต่อมา (อนึ่งวัดนี้ปัจจุบันยังปรากฏอยู่แต่นามเปลี่ยนไปคือได้ทิ้งกรร้างว่างเปล่ามาสมัยศึกเงี้ยว ศึกพม่า เข้าศึกบ้านเมืองแตกสาแหรกขาด คนรุ่งหลังมาพบซากวัด เห็นแต่เจดีย์สีแดง ต่อมาชาวบ้านหลวงเหนืออพยพไปอยู่เรียกนามบ้านว่า “บ้านใหม่” แต่เรียกตุงคำ คือวัดไชย(มิ่งมงคล) ซึ่งพ่อเมืองได้สร้างขึ้นสมัยที่ตนเป็นผู้ครองเรือน ปัจจุบันนี้มีแต่ซากอิฐในดินพอสังเกตเห็นได้ เพราะได้ถูกทำลายบางพื้นที่ สร้างโรงเรียนประชารัฐธรรมคุณ ในปัจจุบันไปแล้ว

เมืองเวียงบน (งาว) สมัยนั้นเจริญรุ่งเรืองมาก มีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พวกแร่ธาตุ สัตว์ป่า ผลหมากรากไม้ ส่วนแต่เป็นของมีค่า ชาวเมืองอื่นจึงขนานนามใหม่ว่า “เมืองเงิน” กาลสมัยสืบมา พ่อขุนงำเมืองเคยมาเยือนเมืองเงินเสมอ เพราะเมืองนี้เป็นเมืองประยูรญาติที่ใกล้ชิด พ่อเมืองแสนเมืองพะเยา ก็บ่อยครั้งเช่นเดียวกัน ถือเสมือนว่า พะเยาเป็นเมืองพี่ เมืองเงินเป็นเมืองน้องตลอดมา เล่ากันว่าพ่อขุนงำเมืองได้ยกทัพมาช่วยเมืองเงินสู้รบกับเงี้ยวที่ยกมารุกรานราวปี พ.ศ. 1850 ปรากฏว่าเงี้ยวได้พ่ายแพ้หนีไป ราว พ.ศ. 1856 เงี้ยวได้มารุกรานอีกครั้งคราวนี้พ่อขุนงำเมืองได้ยกทัพมาช่วยเมืองเงินด้วย เงี้ยวได้แตกพ่ายล้มตายไปจำนวนไม่น้อยเลย ส่วนพ่อขุนงำเมืองได้รับบาดเจ็บ หยุดรักษาที่เมืองเงิน ปรากฏว่าอาการมีแต่ทรุด (บริเวณโรงเรียนบ้านทุ่งศาลาปัจจุบันยังมีศาลเจ้าสร้างไว้อยู่) ชาวเมืองเงินเริ่มระส่ำระสายในที่สุดเหลือที่จะเยียวยาได้ จึงสิ้นพระชนม์ที่สระ (บริเวณโรงเรียนบ้านทุ่งศาลา) และราษฎรต่างพากันอพยพไปอยู่เมืองพะเยาเป็นจำนวนมากที่เหลือคงทำมาหากินกันเป็นปกติสุขอย่างไรก็ดีเป็นที่น่าสังเกตว่า เจ้าฟ้าไทยทั้ง 3 อาณาจักรมีพ่อขุนงำเมืองแห่งพะเยาสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 1857 พ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัยสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2860 และพ่อขุนเม็งรายแห่งเชียงใหม่สิ้นพระชนม์ (ถูกฟ้าผ่ากลางตลาด) ในปี พ.ศ.2861 นับว่าล้มหายตายจากไปในเหล้ากษัตริย์ไล่เลี่ยกันเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก พ่อขุนทั้ง 3 สิ้นพระชนม์แล้ว บรรดาลูกหลานก็รบราฆ่าฟันกันเอง บ้านเมืองไม่ค่อยปกติสุขเหมือนเดิม กล่าวคือเมืองพะเยาสมัยพญาคำลือปกครอง ถูกพม่าคำฟูแห่งเชียงใหม่ยกทัพมาตีแตก เมืองพะเยาจึงขึ้นต่ออาณาจักรลานน่านนับแต่กาลบัดนั้น เมืองเงิน (งาว) ที่เคยอยู่กับเมืองพะเยาก็พลอยขึ้นต่อลานน่านด้วยเช่นกันและได้กลายเป็นเมืองร้างในสมัยต่อมาหลายสิบปี กระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีไทยที่ใหญ่ที่สุดทางภาคใต้ราว พ.ศ. 2275 ปลายรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นั้นแคว้นลานนาไทยต่างแยกย้ายกันปกครองเป็นหมู่ ๆ เฉพาะเมือง เช่น เชียงใหม่ เชียงแสน แพร่ ลำพูน ลำปาง ต่างตั้งตัวเป็นอิสระปกครองกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวเมืองลานนาไทยขณะนั้น พม่ากำลังแผ่

อำนาจและขยายอิทธิพลเข้ามาแทบทุกหัวเมืองทีเดียว ไทยทางภาคใต้ คือ กรุงศรีอยุธยา กำลังอยู่ในช่วงการแย่งชิงอำนาจราชศักดิ์กันอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเวลาเตรียมกำลังที่ต่อต้านข้าศึกแต่อย่างใด หนึ่งเมืองเงินหรือเมืองงาวนั้นยังคงเป็นพันทนา(ตำบล) หนึ่งของเมืองพะเยาอยู่แต่มีพ่อเมืองปกครองกันเอง มีอำนาจเต็มในการปกครอง กล่าวถึงเมืองเงินในสมัยนั้น ยังปี พ.ศ.2302 ได้รวมขึ้นต่อนครลำปางและได้เป็นเมืองหน้าด่านต่อต้านข้าศึก (เงี้ยว) พม่าและฮ่อได้เป็นอย่างดี

กาลเวลาล่วงเลยมาถึงปี พ.ศ. 2386 รัชสมัยพระนั่งเกล้าฯ นครลำปางมีเจ้าน้อยอินทร์เป็น ผู้ครอง เมืองเงินได้ว่างเว้นผู้ครองมาช้านาน เจ้าน้อยอินทร์จึงได้ส่งท้าวพญาที่มีความสามารถขึ้นไปครองแทน ชุดแรกได้แก่ พญาอุปราช พญาราชวงศ์ และพญาเมืองแก้ว โดยได้ตั้งคุ้มหลวงแห่งใหม่ที่บ้านคอนมูล (บ้านน้ำจ่า) ตั้งที่ทำการปกครองอยู่ได้ราว 7 ปีเศษ เงี้ยวทางแคว้นสิบสองปันนา ได้ยกมารบกวณอยู่เสมอ ท้าวพญาชุดนี้จึงแก่ชรา ล้มหายตายจากไปหมดสิ้น เมืองงาวได้ร้างไปพัก หนึ่งผู้คนแตกหนีไปอยู่ตามป่า ตามดอย จนกลายเป็นเมืองร้าง พ่อเมืองคนต่อมา มีนามว่า “แสนจัย” (ชัย) ต้องมาเที่ยวตามหาผู้คนกลับคืนมาอยู่เมืองให้หนาแน่นเข้าทำนองสุภาษิตว่า “เก็บผักใส่ขา เก็บข้า(ราษฎร)เข้าเมือง ต่อไป) พ่อเมืองคนใหม่ได้ย้ายคุ้มหลวงมาตั้งที่บ้านท่าจั่ว (บ้านวังควาย) และย้ายจากบ้านนี้ไปตั้งที่บ้านห่าง (เดี๋ยวนี้ไม่มีผู้อาศัย) มีแต่ซากวัดเดิมเก่าแก่ เช่นวัดท่านาค วัด นิโครธ วัดแก้วกลางเวียง และวัดเวียงบินและพ่อเมืองคนล่าสุดไม่ปรากฏนามได้เสียชีวิตลงที่ตรงนี้ก็เลยปล่อยว่างร้างไป อันเวลาล่วงเลยไปอย่างไม่หยุดยั้งจนถึงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงเห็นความยุ่งยากในการปกครองแบบเดิม จึงทรงคิด รูปแบบการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้นแทนเมืองเงิน ขณะนั้นได้มีพ่อเมืองมีฝีมือหลายมือคนหนึ่ง เคยอาสาปราบเงี้ยว ถึงเมืองเชียงตุงได้ชัยชนะกลับมา ได้ง้าวด้ามเงินมาฝากเจ้าผู้ครองนครลำปาง ด้วย เจ้านครจึงขนานนามให้เป็น พญาจ้าวเงิน เมื่อสิ้นบุญพญาจ้าวเงินแล้ว คุ้มที่สร้างใหม่ที่บ้านคุ้ม (ปัจจุบันได้กลายเป็นชื่อบ้านไป) สมัยนั้นจะหากคนมาเป็นพ่อเมืองได้ยาก จะต้องหากคนที่มีความสามารถ คนเคารพ ยำเกรงแต่เมืองเงิน ก็มีพ่อเมืองที่ทางนครลำปางตั้งขึ้นปกครองสืบมาจน ได้ พ่อเมือง 4 คน ดังนี้ 1) พ่อเมืองปอน 2) พ่อเมืองแสนตะ 3) พ่อเมืองแสนยศ 4) พ่อเมืองปิงและ ได้มีพ่อเมืองรุ่นที่ 2 อีก 4 คน ดังนี้คือ 1) พ่อเมืองศรีสมบัติ 2) พ่อเมืองแสนแก้ว 3) พ่อเมืองสมศักดิ์ และ 4) พ่อเมืองอาณาเขต ต่อมาได้ตั้งพ่อเมืองขึ้นอีก คือ พ่อเมืองแสนไชย และพ่อเมืองคนสุดท้าย ได้แก่ พ่อเมืองก้องคำ เมื่อจัดระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลแล้ว ตำแหน่งนายอำเภอก็เกิดขึ้น ราวปี พ.ศ. 2243 ต่อมาก็ได้ยุบเจ้าผู้ครองนครภาคเหนือทั้งหมด ราว พ.ศ. 2445 (ร.ศ.121) เมืองง้าวเงิน หรือเมืองง้าว เพี้ยนมาเป็นเมืองงาวตามชื่อลำน้ำ ที่ว่าการอำเภอหรือศาลแห่งแรก เช่าที่ ชาวบ้านที่บ้านปะแลว (ชื่อตามชาวบ้านที่อพยพมาจากเมืองของเชียงตุง) นายอำเภอคนแรก ชื่อ จัน คนลื้อเมืองยอง เมื่อเงี้ยวยกมารุกราน ปรากฏว่านายจันถูกเงี้ยวฆ่าตาย ที่ว่าการอำเภอจึงต้องย้าย จากบ้านปะแลวไปสร้างที่บ้านคุ้ม มีนายอำเภออยู่ 3 ท่าน คือ นายมาศ หลวงภูธรและนายยี่หระ

ได้มีการหาที่สร้างที่ว่าการอำเภอใหม่แทนที่เดิมเพราะแคบไม่สามารถขยายต่อไปได้อีก นายอำเภอคนต่อมาก็คือ นายเทียน จึงร่วมมือกับชาวบ้านสร้างที่ว่าการอำเภอใหม่ที่บริเวณบ้านเวียงบน ซึ่งเป็นที่ราบสูงและได้เปลี่ยนชื่อบ้านนี้ว่า “บ้านคอนไชย” และต่อมาได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งอยู่ หมู่ที่ 2 บ้านหนองเหียง ตำบลนาแก อำเภองาว โดยมีนายสมเจตน์ เปลื้องนุช เป็นนายอำเภอคนปัจจุบัน

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของอำเภองาว

อำเภองาว เป็นอำเภอหนึ่งในบรรดา 13 อำเภอของจังหวัดลำปาง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดลำปาง พิกัด พีเอ 035739 มีสภาพโดยทั่วไปเป็นที่ราบมีภูเขาล้อมรอบ อันเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำงาว ที่ไหลผ่าน อำเภองาว ไปยังจังหวัดแพร่โดยไหลไปรวมกับแม่น้ำยมในเขตอำเภอสอง จังหวัดแพร่ในระหว่างหุบเขาบางแห่งจะเป็นที่อุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำไหลผ่านเหมาะแก่การเกษตรเป็นอย่างยิ่ง จึงทำให้ผู้คนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งตามหมู่บ้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้น

ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอางาว จัดอยู่ในลักษณะความสูงตั้งแต่ 200-500 เมตร ซึ่งรวมถึงบริเวณอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง อำเภอเกาะคา อำเภอแม่เมาะ อำเภอห้างฉัตร และบริเวณตอนกลางของอำเภอแจ้ห่ม

ลักษณะภูมิประเทศอำเภอางาว แบ่งออกเป็น

ที่ราบ	ร้อยละ 22	ของพื้นที่อำเภอทั้งหมด
ภูเขา	ร้อยละ 73	ของพื้นที่อำเภอทั้งหมด
พื้นน้ำ	ร้อยละ 5	ของพื้นที่อำเภอทั้งหมด

หากจะพิจารณาตามพื้นที่โดยทั่วไปมีภูเขาล้อมรอบและป่าไม้ค่อนข้างทึบ พื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลาย ซึ่งเดิมมีลักษณะเป็นป่าไม้เศรษฐกิจและจัดเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และจัดเป็นป่าสงวนแห่งชาติ

ภูเขาที่สำคัญในเขตอำเภอางาว

ชื่อภูเขา	สูงจากระดับน้ำทะเล	ที่ตั้ง
1. ภูเขาผาแดง	987 ฟุต	หมู่บ้านผาแดงตำบลบ้านร้อง
2. ภูเขาสันกลาง	1022 ฟุต	หมู่บ้านผาแดงตำบลบ้านร้อง
3. ภูเขาผาแหงน	977 ฟุต	ตำบลปงเตา-ตำบลบ้านร้อง
4. ภูเขาแปรหลวง	1157 ฟุต	กั้นระหว่าง อำเภอางาว กับ อำเภอแจ้ห่ม
5. ภูเขาผาพลึง	795 ฟุต	บ้านสบพลึง ตำบลบ้านโป่ง
6. ภูเขาผาไท	567 ฟุต	บ้านหวด ตำบลบ้านร้อง
7. ภูเขาผาแดง	888 ฟุต	ตำบลบ้านหวด
8. ภูเขาขุนห้วยเหี้ย	595 ฟุต	ตำบลแม่ตึบ
9. ภูเขาขุนห้วยลาว	800 ฟุต	กั้นระหว่างอำเภอางาวกับอำเภอวังชิ้นจังหวัดแพร่
10. ภูเขาขุนศาลา	575 ฟุต	บ้านน้ำหลง ตำบลแม่ตึบ
11. ภูเขาขุนแหง	970 ฟุต	หมู่บ้านแหงเหนือ ตำบลบ้านแหง

ลักษณะการปกครองของท้องถิ่นอำเภอางาว

อำเภอางาว แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 ตำบล 85 หมู่บ้าน (5 ม.ค. 2550) โดยมีเทศบาล 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลหลวงเหนือ โดยแบ่งเขตการปกครอง ดังนี้

1. ตำบลบ้านร้อง มีพื้นที่ 357 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านนาแรม บ้านร้อง บ้านสบป้อน บ้านข่อย บ้านผาแดง บ้านปากบ่อ บ้านแม่จาวใต้ บ้านใหม่พัฒนา บ้านท่าเจริญ บ้านร้องพัฒนา บ้านขวัญคีรี บ้านชนแดน บ้านแม่คำหล้า
2. ตำบลบ้านปงเตา มีพื้นที่ 175 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านปงเตา บ้านห้วยฮุน บ้านพร้าว บ้านป็นเหนือ บ้านป็นใต้ บ้านบ่อสี่เหลี่ยม บ้านขุนแหง บ้านหัวทุ่ง บ้านป็นพัฒนา บ้านห้วยน้ำตื้น บ้านสามเหลี่ยม บ้านปงเตา บ้านพร้าวใหม่พัฒนา
3. ตำบลบ้านนาแก มีพื้นที่ 118 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านทุ่งศาลา บ้านหนองเหียง บ้านนาแก บ้านแม่ฮ่าง บ้านแม่แป้น บ้านสันติสุข
4. ตำบลบ้านแหง มีพื้นที่ 195 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านแหงเหนือ บ้านแหงใต้ บ้านร่องเห็ด บ้านบ่อฮ้อ บ้านแม่ฮอน บ้านทุ่งโป่ง บ้านแหงเหนือใหม่ บ้านร่องเห็ดพัฒนา
5. เทศบาลตำบลหลวงเหนือ มีพื้นที่ 11 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านสบแหง บ้านศรีป้าน บ้านคุ้ม บ้านดอนไชย บ้านใหม่ บ้านทุ่งไต้
6. ตำบลหลวงใต้ มีพื้นที่ 24 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านน้ำจำ บ้านทุ่ง บ้านน้ำล้อม บ้านปงกก บ้านทุ่งส้ม บ้านดง บ้านใหม่เจริญสุข
7. ตำบลบ้านอ้อน มีพื้นที่ 156 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านแม่กวัก บ้านอ้อนเหนือ บ้านอ้อนใต้ บ้านปงมะโอ บ้านห้วยหก บ้านอ้อนหัวทุ่ง บ้านแม่กวักดอนแก้ว บ้านขุนอ้อนพัฒนา
8. ตำบลบ้านโป่ง มีพื้นที่ 128 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านสบเอิม บ้านนาแซ่ บ้านสบพลึง บ้านโป่ง บ้านเป้าะ บ้านเหล่า บ้านหาดเขียว บ้านต้นมัน บ้านโป่งพัฒนา บ้านเป้าะทอง บ้านสันโค้งพัฒนา บ้านโป่งแก้ว
9. ตำบลบ้านหวด มีพื้นที่ 299 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านร่องคำ บ้านหวด บ้านห้วยตาก บ้านปางหละ บ้านใหม่ธานี
10. ตำบลบ้านแม่ตึบ มีพื้นที่ 257 ตาราง กม. ได้แก่ บ้านดอกคำใต้ บ้านแม่ตึบหลวง บ้านน้ำหลง บ้านจิวงาม บ้านแม่จาว

(ที่มา : ข้อมูลการปกครองอำเภอจาว ณ วันที่ 5 ม.ค. 2550)

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรดิน ในท้องที่อำเภอสามารถแยกลักษณะดินได้ ดังนี้

1. ดินบริเวณที่ราบลุ่มดินตะกอนใหม่ โครงสร้างเป็นดินเหนียว ดินร่วน มีการระบายน้ำปานกลาง เป็นดินที่เหมาะสมแก่การเกษตรกรรม
2. บริเวณดินตะกอนเก่า เป็นดินเหนียวปนทรายซึ่งมีเป็นส่วนน้อย
3. ดินบริเวณต้นน้ำลำธาร เป็นบริเวณต้นน้ำลำธาร และป่าสงวนแห่งชาติ
4. ดินบริเวณภูเขาและที่ราบสูง เป็นดินที่เกิดจากการสีกกร่อนผุพังของหินไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เก็บกักน้ำไม่อยู่ จะใช้เป็นบริเวณปลูกป่าทดแทนป่าไม้ที่ถูกตัดไป ในปัจจุบันท้องที่อำเภอได้ขยายตัวของชุมชนมากขึ้น ได้ทำการบุกเบิกและพัฒนาดินมาใช้อย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันมีการตัดไม้ทำลายป่า ทำลายพืชพรรณธรรมชาติที่คลุมดินจนกลายเป็นปัญหาการใช้ดินเพื่อประโยชน์อย่างอื่น นอกเหนือจากการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์

ทรัพยากรน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นสำหรับคนเรามากที่สุด เราใช้น้ำเพื่ออุปโภคและบริโภค นอกเหนือจากนี้แล้วยังใช้ในด้านอุตสาหกรรม กสิกรรม การคมนาคม ผลิตภัณฑ์ไฟฟ้า การเกษตร ในท้องที่อำเภอ มีพื้นที่ลำห้วย หนอง คลอง บึง รวมประมาณ 56,250 ไร่ หรือร้อยละ 5 ของพื้นที่ทั้งหมด

แม่น้ำสายสำคัญได้แก่

ชื่อ	พื้นที่		
	ไร่	กว้าง (ม.)	ยาว (ก.ม.)
1. แม่น้ำาว	1,688	40	90
2. แม่น้ำแม่แหง	350	20	20
3. แม่น้ำแม่โป่ง	430	20	30
4. แม่น้ำแม่หวด	420	20	30
5. แม่น้ำแม่อ่อน	390	20	30

ทรัพยากรน้ำ ถือว่ามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม คือ น้ำให้ประโยชน์ในการบริโภคอุปโภคและสาธารณประโยชน์น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกและกำหนดที่ตั้งถิ่นฐาน ทำให้เกิดความเจริญบริเวณลุ่มแม่น้ำที่สำคัญๆ และยังเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรม การตั้งเมืองใหญ่เป็นเส้นทางคมนาคม ฉะนั้น ท้องถิ่นใด

อยู่ใกล้แหล่งน้ำจึงได้เปรียบท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลออกไป น้ำเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจ ทั้งทางด้านเกษตร และอุตสาหกรรม ใช้เป็นพลังงาน เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ การช่วยพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ทรัพยากรการท่องเที่ยว

1. อุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยทาก หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านหวด มีเนื้อที่ 777,070 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนจำนวน 9 ป่า ในท้องที่อำเภอองอาจ อำเภอเมือง อำเภอแจ้ห่ม อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เมื่อปี พ.ศ.2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จประพาสในถ้ำและทรงจารึกพระปรมาภิไธย ป.ป.ร. ไว้ ณ ถ้ำผาไทบริเวณปากทางเข้าถ้ำผาไทเกิดจากภูเขาหินปูนมีอายุไม่น้อยกว่า 9,370,000 ปี มีความลึกจากปากถ้ำประมาณ 1,150 เมตร เส้นทางชมถ้ำประมาณ 405 เมตร ตลอดทางเดินจะมีหินงอก หินย้อย ที่สวยงามและยังเป็นแหล่งอาศัยของค้างคาวจำนวนมาก นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงยังมีถ้ำโจร ถ้ำเสือ ที่มีประวัติเก่าแก่ อีกด้วย

2. หล่มภูเขียว ตั้งอยู่ที่บ้านอ้อน หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านอ้อน ห่างจากที่ว่าการอำเภอองอาจ 15 กม. ใช้เวลาเดินเท้า 1 ชั่วโมงครึ่ง ใช้รถประมาณ 1 ชั่วโมง เป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่บนภูเขาสูง เนื้อที่ประมาณ 3 งาน น้ำลึกมากจนมองเป็นสีเขียว มีปลาเงิน ปลาทองอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เชื่อกันว่าบุคคลที่ถือศีลกินเจ จะได้เห็นปลาเงิน ปลาทองและนาค 7 สี 7 หัว ผู้ที่ดื่มน้ำจากแหล่งภูเขียวแล้วอธิฐานจะหายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย

3. น้ำตกแม่แก้ว ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยทาก หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านอ้อน ห่างจากที่ว่าการอำเภอองอาจ 18 กม. มีน้ำตก 5 ชั้น แต่ละชั้นมีลักษณะพิเศษ ไม่มีตะไคร่ ไม่ลื่น มีปลาอาศัยอยู่จำนวนมาก มีสัตว์ป่า

4. ถ้ำผาเมือง ตั้งอยู่ที่บ้านแหงใต้ หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านแหง

5. ภาพเขียนสีโบราณ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ประมาณ 3,000 - 5,000 ปี ตั้งอยู่ บริเวณศาลเจ้าพ่อประตูผา ถนนพหลโยธินสายลำปาง-งาว มีมากกว่า 1,872 ภาพ มีหลุมศพ โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผาใน วัฒนธรรมหริภุญไชย

6. บ้านบ่อสี่เหลี่ยม ม.6 ตำบลปงเตา ห่างจากที่ว่าการอำเภอองอาจ 30 กม. เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้า นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าเย้าแล้ว ยังมีน้ำตกแม่หิน ซึ่งเป็นน้ำตกที่สวยงาม มีความสูงประมาณ 33 เมตร นอกจากนี้ ยังมีจุดชมวิวที่สวยงาม ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า คอยสามเมือง เนื่องจากสามารถมองเห็นเมืองถึงสามเมือง คือ พะเยา งาวและแจ้ห่ม

7. วัดม่อนทรายนอน ตั้งอยู่ที่บ้านวังควาย ตำบลหลวงใต้ เชื่อกันว่าเป็นสถานที่ซึ่งพญาเนื้อทราย (อดีตชาติของพระโพธิสัตว์) หลบหนีจากการล่าของนายพราน มาพักที่นี่ เมื่อกระหายน้ำ แต่บริเวณนี้ไม่มีน้ำ พญาเนื้อทรายจึงอธิษฐานว่า ข้าแต่เทพดาที่ปกปักษ์รักษาป่าแห่งนี้ ข้าได้หลบภัย

มาโดยตลอด หากข้ายังไม่ถึงที่ตาย เพราะชะตาขาด ก็แลด้วยชาติก่อนข้าเคยสะสมแต่กรรมดี ขอให้เหล่าเทพทั้งหลายบันดาลให้มีสายน้ำไหลมาให้ข้าได้ดื่มกิน พอขาดคำอธิษฐาน ก็เกิดมี กระแสน้ำไหลลงมาจากยอดดอย ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า สระน้ำทิพย์

8. วัดศรีมุงเมือง ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ตำบลหลวงเหนือ เป็นวัดแห่งแรกที่สร้างขึ้นในอำเภองาว มีเนื้อที่กว่า 20 ไร่ อายุกว่า 462 ปี เชื่อว่าเมื่อครั้งพระเจ้าไชยศิริแห่งอาณาจักรหริภุญไชยนคร น้ำ ไพร่พลอพยพ ลงมาทางใต้และตั้งหลักแหล่งสร้างคุ้มหลวงขึ้น เรียกว่า เวียงบน และได้สร้างวัด แห่งนี้ขึ้นมาเป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง

9. วัดจองคำ ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลบ้านหวด ห่างจากตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตรสร้าง ด้วยศิลปะล้านนาผสมไทยใหญ่อย่างสวยงาม มีชื่อเสียงด้านการศึกษาปรัชชาธรรมแปดบาติ เป็นวัด พัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่นของกรมศาสนา ประจำจังหวัดลำปางแห่งที่ 1 ปี 2545

คำขวัญอำเภองาว

ถิ่นกำเนิดเจ้าพ่อประตุมหา

แหล่งศึกษาภาพเขียนโบราณ

งามอุทยานถ้ำผาไท

กราบไหว้พระธาตุศรีมุงเมือง

นามลือเลื่องพระธาตุทรายนอน

อนุสรณ์สะพานโยง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นิตยา บุตรศรี (2542 ,บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สังกัดสำนักงานการ ประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านด้าน ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีและด้านการประกอบอาชีพมาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะของการปรับรายละเอียดของเนื้อหาวิชา การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเสริมโดยดำเนินการในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มงานและ พื้นฐานอาชีพ ในระดับประถมศึกษาและกลุ่มวิชาการงานและอาชีพในระดับมัธยมศึกษา

นันท์นภัส ศิริเขต (2542, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญา ชาวบ้านในกลุ่มโรงเรียนยังمين สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในการจัดการเรียนรู้มีครูประจำวิชาและบุคลากรภูมิปัญญาชาวบ้านร่วมกันจัดกิจกรรมให้นักเรียน ได้ปฏิบัติจริง ผู้ปกครองสนับสนุนต้นงบประมาณ ผลงานของนักเรียน พฤติกรรมความตั้งใจใน การปฏิบัติงานและคะแนนเฉลี่ยของผลการเรียนอยู่ในเกณฑ์ดี นักเรียนพึงพอใจในการเรียน

การสอนโดยใช้บุคลากรภูมิปัญญาชาวบ้าน และบุคลากรภูมิปัญญาชาวบ้านมีความภูมิใจที่มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้

จากเอกสารงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามพัฒนาหลักสูตรการศึกษาในส่วนของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับความสอดคล้องของหลักสูตรกับความต้องการของท้องถิ่นยังไม่ค่อยมีปรากฏ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรในด้านความสอดคล้อง ความเหมาะสม กับความต้องการ ของท้องถิ่น เพื่อความมีประสิทธิภาพของการศึกษาไทยต่อไป